

OPOMBE

Kratice: N 1855 — Kmetijske in rokodelske novice, kratko Novice, leto 1855; DAS — Državni arhiv SR Slovenije, Ljubljana.

1. Tafeln zur Statistik der Oesterreichischen Monarchie, Neue Folge, 3. Band, 9. Heft, Wien 1862. — Fr. Zwitter, Prebivalstvo na Slovenskem od 18. stoletja do današnjih dni, Ljubljana 1936. — M. Dobovšek, O gibanju prebivalstva Kranjske in

posebej radovljiške dekanije od Valvasorja do danes, Geografski vestnik 10, (1934). — 2. Fr. Zwitter, Prebivalstvo na Slovenskem..., str. 58. — 3. Fr. Zwitter, Prebivalstvo na Slovenskem..., tabela o nataliteti in moraliteti Kranjske str. 79, prirodni prirastek str. 94. — 4. J. Mal, Zgodovina slovenskega naroda, Celje 1928, str. 453. — 5. M. Dobovšek, O gibanju prebivalstva Kranjske..., Geografski vestnik 10, (1934), str. 104. — 6. Medicińska enciklopedija, 5, Zagreb 1960, str. 669.

ZGODOVINA STEKLARSKÉ INDUSTRIJE NA GORIŠKEM

IVAN SLOKAR

Steklo, brez katerega si ne moremo predstavljati kulture — če pomislimo le na zasteklitev oken — srečamo v zgodovini že v letu 3300 pred našim štetjem in sicer v Egiptu. Iz Egipta je prišlo steklarstvo v Rim in od tam v druge evropske dežele. Na Apenninskem polotoku so postale Benetke (Murano) glavno torišče steklarske industrije. Beneški steklarji so jo prenesli v zgodnjem srednjem veku v Nemčijo in druge evropske države.

V bivši Avstriji segajo sledovi steklarske industrije na Češkem nazaj do začetka XI. stoletja, na Moravskem do XIV. stoletja, na Štajerskem in na Kranjskem do začetka XVI. stoletja. Posebno dobre kakovosti je bilo češko steklo, ki so ga izvažali v vse evropske države in v srednjo in severno Ameriko.¹

Na slovenskem ozemlju sta bili ustanovljeni v začetku XVI. stoletja v Ljubljani dve steklarni in sicer prva znotraj mestnega obzidja, druga pa ob Gradaščici v Trnovem. Obe sta se posluževali benečanskih steklarskih delavcev. Sledila je leta 1682 postavljena steklarna na Rakovniku pri Ljubljani.²

Potreba po boljšem izkoriščanju gozdov je kot drugje tudi na slovenskem ozemlju privedla do ustanavljanja steklarn v gozdnih predelih, kjer za les ni bilo druge porabe. Tako se je poleg železarstva tudi steklarstvo naslonilo na gozdove, ker so v tej panogi pri velikih količinah drv tvorile količine surovin manjši del. Za raztopitev stota stekla so potrebovale stare steklarske peči osemkratno količino drv. Zato so postavljali steklarne v sredo gozdov ali v njihovo neposredno bližino, da so zmanjšali stroške za transport drv. Te steklarne so obratovalle le toliko časa, dokler niso bile izčrpane lesne zaloge v bližini.³

Kakor na les kot kurivo so bile steklarne navezane na mineralne surovine, potrebne za proizvodnjo stekla, v prvi vrsti na kremenjak ali kremenov pesek. Najugodnejši

pogoji so obstajali v krajih, kjer so bile te surovine v gozdu ali v njegovi neposredni bližini.

Te okolnosti so bile odločilne tudi za ustanovitev prve steklarne na Goriškem.

V zvezi z leta 1719 ustanovljeno Orientalsko kompanijo so neki Hamburgžani postavili leta 1722 steklarno v Gornji Trebuši, kjer so bili obširni državni gozdovi in kjer je bil pesek potoka Trebuše poraben kot surovina za izdelovanje stekla. Zgradba steklarne je bila lesena in je imela le eno peč. Postavljena je bila v kraju, imenovanem »Na mlinih« (na Melinalah), v bližini mesta, kjer potok Trebuša naplavlja kremenov pesek.

Ta prva steklarna v Trnovskem gozdu je izdelovala steklenice iz temno zelenega stekla, ki jih je Orientalska kompanija izvažala v Španijo, kjer so jih uporabljali za transport španskih vin v Zahodno Indijo.

Da se je Orientalska kompanija poslužila za ustanovitev te steklarne Hamburgžanov namesto mnogo bližjih Benečanov, kjer je steklarska industrija dosegla že v XV. stoletju svoj višek razvoja, postane razumljivo, če upoštevamo varstvene ukrepe beneške signorije, ki naj bi preprečili izdajo tajnosti v proizvodnji stekla. Obisk beneških steklarn je bil tujcem prepovedan. Oblast je zaplenila premoženje vsakega steklarskega delavca, ki je zapustil domovino. Delavec, ki je prenesel izdelovanje stekla v inozemstvo v škodo beneške republike, je bil najprej poklican, naj se vrne. Če se ni vrnil, so zaprli njegove najožje sorodnike. V primeru, da se kljub temu ni vrnil, so najeli emisarja, ki naj bi ga ubil.

Prva steklarna v Gornji Trebuši je obratovala do leta 1741. Prenehala je v zvezi z likvidacijo Orientalske kompanije.⁴

Med Hamburgžani, ki so bili zaposleni pri tej prvi steklarni, je bil morda tudi Matija Vogel, po priimku sodeč nemškega porekla, ki se je po prenehanju steklarne preselil v

Gorico. Ta je postavil leta 1759 drugo steklaro v Trebuši v kraju, imenovanem Pogolče, oddaljenem okoli 300 metrov od kraja, kjer je stala prva steklaro. Tudi ta druga steklaro je imela samo eno peč. Zaposlovala je okoli 20 oseb.

Ko so bila po 12-letnem obratovanju izčrpana vsa drva iz gozdov Trebuše, so prestavili to steklaro okoli leta 1771 v Mrzlo Drago. Ta tretja steklaro je imela 2 peči. Po 23-letnem obratovanju na tem mestu so bili gozdovi v okolici opustošeni, kar je bil vzrok, da je bila steklaro prenesena leta 1794 v Mojsko Drago na vznožju Poldanovca, oddaljeno 6 do 7 km od Mrzle Drage. Kraj, kjer je stala, je ohranil do danes ime »Stara glažuta«.

Leta 1808 je poročalo goriško okrožno glavarstvo guberniju v Ljubljani, da na Goriškem ni nobene brusilnice stekla in da je edini obrat steklarstva majhna steklaro v Trnovskem gozdu, ki sta jo postavila brata Vogel in ki izdeluje steklenice za tovarno rozolja (vrsta sladkega likerja) v Trstu.⁵

Med leti 1814 in 1817 je bila ta steklaro zaradi pomanjkanja drv prenesena v kraj, ki je bil od tod kakih 15 minut oddaljen. Imela je le eno peč. Ta zadnji steklarski obrat na Goriškem je prenehal okoli leta 1825 ali 1830, ko so bili vsi okoliški gozdovi opustošeni.

Steklarji so sicer hoteli postaviti novo steklaro, vendar je preprečil to namero erar (država) kot lastnik trnovskih gozdov glede na določila gozdnega patenta z dne 1. julija 1815, da se sme dovoliti kuhanje pepelike in postavljanje steklarn le v krajih, kjer ni nevarnosti, da bi nastalo pomanjkanje drv. Ta prepoved ni veljala za obrate, ki so uporabljali kot kurivo premog ali šoto; tega kuriva pa na Goriškem ni bilo.⁶

Prva steklaro v Gornji Trebuši, ki je prenehala leta 1741, je izdelovala, kot že omenjeno, le steklenice za vino. Tista, ustanovljena leta 1759 od Matije Vogla, in njene naslednice so se naslanjale predvsem na množične konsumente v Trstu, kjer so potrebovale tamkajšnje tovarne rozolja ogromne množine steklenic za izvoz svojih izdelkov v Levanto.

Najznamenitejša tovarnarja rozolja sta bila Giacomo Rossetti in Giacomo Balletti. Slednji je bil lastnik največje tovarne te vrste, ustanovljene leta 1756.⁷

Ker je potreboval za to podjetje veliko število steklenic, je šel tako daleč, da je postavil leta 1774 lastno steklaro v Javorniškem gozdu v bližini Cerknice na Notranjskem. V tej steklarni so bili zaposleni češki

steklarji. Toda že nekaj let pozneje je prodal svojo steklaro domačinu za smešno ceno 100 goldinarjev, kljub temu, da je bila s stanovanjskimi poslopji in skladišči vredna najmanj 2000 goldinarjev. To je storil iz razloga, ker je sam bival v Trstu in so steklaro upravljali nameščenci, ki so v celoti raznesli dobiček s svojimi plačami in mogoče še na druge načine.⁸ Ta poskus, da bi se tržaški tovarnar rozolja osamosvojil od steklarn v Trnovskem gozdu, se je torej popolnoma ponesrečil.

Steklaro, ki jo je postavil leta 1759 Matija Vogel, in njene naslednice so izdelovale slejkoprej v glavnem steklenice za tržaške tovarne rozolja. Te steklenice so bile spodaj ožje kot zgoraj. Bile so temno zelene ali svetlo zelene ali pa rumenkasto zelene in so držale približno pol litra. Ženske delovne moči so jih zavijale v slamo in polagale v zaboje za prevoz v Gorico, od koder so jih razpošiljali naročnikom.

Razen steklenic so te steklarne izdelovale še različno drugo steklenino kot okenske šipe, kozarce, krožnike, ure na pesek, ure na vodo, fiole, ampule, retorte, vaze, posode za lekarne in steklenice z okraski. Proizvajale so tudi steklene šipe, poslikane z nabožnimi podobami, ki so jih prodajali kočevski krošnjari po Goriškem in Kranjskem. Končno se je njihova produkcijska tehnika tako izpopolnila, da so proizvajali vse vrste steklenih izdelkov kot steklarji v Muranu (Benetkah) in na Češkem, izvzemši steklene bisere in imitacije draguljev. Izdelovali so tudi položeno lončevino iz terakote.

Namesto pepelike so uporabljale morsko sol. Kot kurivo so jim služila večinoma bukova drva. Za sekanje in spravljanje drv so zaposlovale precejšnje število navadnih delavcev.

Iz matičnih knjig za Lokve (župnija Solkan) je razvidno, da je stanovala večina steklarjev v letih 1787 in 1796 v Mojski Dragi in le nekateri v Lazni in v Mrzli Dragi. Po priimkih sodeč ni izključeno, da so bili nekateri med njimi potomci Hamburžanov, zaposlenih v prvi steklarni, ki je bila ustanovljena leta 1722. Takj priimki so: Franc Statler, Georg Kelner (morda italijanska transkripcija za Kölner), Jakob Rainzinger z ženo Marijo Fridrich, Albert Wolf z ženo Elizabeto Hohenberg, Josip Hoffman, Peter Kelner in Maksim Kelner.

Ta kratki obris nam nudi vpogled v pisan razvoj steklarske industrije na Goriškem, ki je prenehala eno stoletje po ustanovitvi prve steklarne.⁹

OPOMBE

1. I. Slokar, Geschichte der österreichischen Industrie und ihrer Förderung unter Kaiser Franz I., Wien 1914, str. 511. — 2. Vlado Valenčič, Še nekaj steklarn na Kranjskem, Kronika V/2, str. 61 sl. — 3. Vlado Valenčič, Vloga steklarn pri izkoriščanju gozdov na nekdanjem Kranjskem, Gozdarski vestnik, letnik XI, 1953, št. 6—7, str. 185 sl. — 4. Vse nadrobne navedbe do te dobe in za poznejši razvoj so posnete, kolikor niso navedeni drugi viri, iz sledeče literature: R. M. Cossar, L'industria del vetro nell'alto Goriziano, v Archeografo triestino 1926, str. 315—315. R. M. Cossar, Gorizia d'altri tempi, Gorizia 1954, str. 87—95; R. M. Cossar, Storia dell'arte dell'artigianato di Gorizia, Pordenone 1948, str. 267 in 269;

Morelli, Storia della Contea di Gorizia II, III, 137. — 5. Drž. arhiv Ljubljana, Gubernijski arhiv 1808, fasc. 32 No. 8107. — 6. Slokar n. o. m. str. 513. — 7. Plitek, v Archeografo Triestino 1926, str. 266; Löwenthal, Geschichte der Stadt Triest II, str. 14. — 8. Vlado Valenčič, Vloga steklarn, Gozdarski vestnik, letnik XI 1953, št. 6—7, str. 186 sl.; isti, Steklarne v notranjskem Javorniku, Kronika III/2 (1955). — 9. Še nekatere podrobnosti o steklarstvu na Goriškem je najti v sledečih člankih: R. M. Cossar, Ricordi di una vecchia industria Goriziana, La Porta Orientale, 1951, str. 807—815 (z bogatim slikovnim gradivom), in Peter Butkovič, Steklarstvo na Goriškem, Koledar za navadno leto 1922, izdala in založila »Goriška matica« v Gorici, III. letnik, str. 26—27.

O RODU IN ROJSTVU KIPARJA FRANCESCA ROBBE

SAMO PAHOR, TRST

Rojaštvo Francesca Robbe, najpomembnejšega kiparja ljubljanskega baročnega umetnostnega kroga, je še danes nerazrešena uganka. Sam se je podpisoval kot »Venetus«, kar bi nas speljevalo na misel, da je bil po rodu Benečan ali da je bil rojen vsaj v širšem beneškem zaledju, v beneški »Terri fermi«. Seveda pa je pojem »benečanstva« zelo širok in lahko zajame tudi okolico Trsta. In res je že Viktor Steska¹ domneval, da je bil Robba rojen v okolici Milj pri Trstu, kjer to ime še danes srečamo. Prav tako dopušča Robbovo miljsko rojaštvo Francè Stelè² in Melita Stelè³ piše, da se je rodil okoli l. 1698.

Domneva o rodu je povsem pravilna. Priimek Robba, v prvih časih pisan Roba, se pojavi v miljskih dokumentih že v XV. stoletju. V kodeksu, ki vsebuje miljske mestne statute iz leta 1420, so tudi štirje popolni seznama članov velikega mestnega sveta in začetek petega seznama.⁴

Prvi seznam je mogoče datirati v leta 1420—1431, drugega v čas po letu 1437, tretjega ni mogoče datirati po vsebini, temveč le po mestu med drugimi. Je zadnji, ki je pisan v gotici. Nastanek četrtega seznama moremo staviti po pisavi v leta okoli 1500, a po edinem datiranem pripisu pred leto 1505. Začetek petega seznama je datiran s 24. decembrom 1513.

Priimek Roba se prvič pojavi v tretjem seznamu, toda nosi ga ser *Johanes ser Bernardj*, ki je brez priimka zapisan že v drugem seznamu.

V četrtem seznamu je že več Robov. Tako ser *Antonius Roba*, ser *Bernardinus Roba*, ser *Bonomus Roba*, ser *Bernardus Roba quondam ser Johanis*, verjetno sin Johanesa

iz prejšnjega seznama, ter še drugi *Bernardus Roba*.

Pozneje se je družina znatno razmnožila. Ko je dne 25. aprila 1666 miljska duhovščina sestavila prvi *status animarum*, so pripadniki te družine živeli že v štirinajstih različnih gospodinjstvih.⁵

O njeni narodnosti nimamo nobenih neposrednih podatkov. Po tem, da je v Miljah vedno prevladovalo romansko prebivalstvo, moremo sklepati na pripadnost romanski jezikovni skupini, bodisi da so kot stari Miljčani govorili svoje staro ladinsko narečje, bodisi da so kot beneški priseljenci iz časa po predaji mesta Benetkam govorili beneško narečje. V takem okolišu, ki je bil preko 90-odstotno romanski, nekoliko preseneča ugotovitev, da so nekateri člani te družine nosili slovenske vzdeveke. Tako je imel 1. oktobra 1581. leta poročeni Bernardo Robba vzdevek Zajec (*Saiez*), Paolo, oče 15. aprila 1606. leta rojenega Giovannija Robbe, pa Kozica (*Cusizza*).⁶

Četudi je rod Francesca Robbe zagotovo iz Milj, Milje le niso njegov rojstni kraj. Okoli leta 1698 se namreč v Miljah ni rodil sploh noben Francesco Robba. Najbliže temu letu se je rodil 19. oktobra 1704 Francesco Antonio Robba, ki je pa umrl že 9. novembra istega leta.⁷ Naslednji, ki bi utegnil priti v poštev, je 19. avgusta 1705 rojeni Francesco Bernardo Robba. Toda tudi ta je umrl zelo mlad, namreč 18. oktobra 1708.⁸ Naslednji Francesco Robba je 29. marca 1710 rojeni Francesco Niccolò, ki je pa na vsak način premlad.⁹ Zadnji pred letom 1698 rojeni Francesco Robba je 9. februarja 1677 krščen Francesco Apollonio. Iz odštevanja,